वार्षिकः पाठ्यक्रमः
सत्रम्– 2018–19
कक्षा– दशमी
विषय : संस्कृतम्

प्रथमसत्रस्य पाठ्यक्रमः अप्रैल 2018 तः सितम्बर 2018 पर्यन्तम्	
ध्यातव्यः– वार्षिकपरीक्षायां (सत्रान्ते) सम्पूर्ण–पाठ्यक्रमात् प्रश्नोत्तराणि भविष्यन्ति	
विषयवस्तु	गतिविधयः
स्वपरिचयः–	शिक्षकः त्रिवारं स्वकीयं परिचयं वदति – मम नाम ....। पुनः छात्रान् पृच्छति – भवतः नाम किम्? अनेन प्रकारेण शिक्षकः संस्कृतमाध्यमेन परिचयात्मकवाक्यानि (न्यानातिन्यूनं 10 वाक्येषु) पाठयितुं शक्नोति। विषयं प्रति रुचिवर्धनाय, संस्कृत– माध्यमेन अध्ययनाय प्रेरयितुम्, आत्मविश्वासं च वर्धयितुम्।
मणिका, भाग 2 प्रथमः पाठः – वाङ्मयः तपः	शिक्षकः पाठस्य आदर्शवाचनं करिष्यति तदनु छात्रान् च कारयिष्यति। श्लोकानां सस्वरवाचनं सरलार्थज्ञानं भावार्थज्ञानम् च कारयेत्। पाठाधारितानां प्रश्नोत्तराणां पर्यायपदानां विलोमपदानां विशेषण–विशेष्यपदानां च अभ्यासः। नैतिकमूल्यानां निर्देशः अभ्यासकार्यम्। • मूल्यशिक्षा –सत्यं प्रियं च सदा वक्तव्यम्। • जीवनकला – सत्यमयं आचरणं करणीयम्।
व्याकरणवीथिः प्रथमः अध्यायः वर्णविचारः	(केवलं पठनाय) माहेश्वरसूत्रम्, वर्णमाला तद्भेदाश्च (स्वर–व्यञ्जन–विसर्ग–अनुस्वारज्ञानम् अभ्यासश्च), स्फोरकपत्रमाध्यमेन वर्णोच्चारणस्थानशिक्षणम् उच्चारणाभ्यासः लेखनाभ्यासश्च।वर्णसंयोजनेन पदनिर्माणं पदच्छेदः वर्णेषु च।
मणिका, भाग 2 संस्कृत–अभ्यास–पुस्तकम् तथा व्याकरणवीथिः	सन्धिः – परिभाषा सोदाहरणं भेदाश्च। स्वरसन्धिः – दीर्घः, गुणः, वृद्धिः, यण्, अयादिः, पूर्वरूपम् च।
मणिका, भाग 2 द्वितीयः पाठः 'आज्ञा गुरूणां हि अविचारणीया'	गद्यवाचनस्य अभ्यासः, श्लोकानां सस्वरवाचनस्य अभ्यासः कण्ठस्थीकरणञ्च। संस्कृतशिक्षणविध्यनुसारं पाठस्य भावार्थबोधः। पाठे आगतानां कर्तृ–क्रिया–अव्ययपदानां, विशेषण–विशेष्यपदानां, पर्यायविलोमपदानां चयनम्। अभ्यासकार्याय कक्षायां शिक्षकः प्रश्नशः चर्चां करिष्यति। शिक्षकस्य निर्देशानुसारं छात्राः गृहकार्यं सम्पादयिष्यन्ति। अन्यगतिविधयः – 'गुरोः आज्ञा अविचारणीया' इति विषये छात्राः चर्चां करिष्यन्ति स्वकीयं भावं च लेखिष्यन्ति। • लोभस्य दुष्परिणामविषये चर्चा • चिकित्साशास्त्रीयचर्चा – वानराणां मेदसा औषधनिर्माणप्रक्रिया उपचारप्रक्रिया च विषये चर्चा। • मूल्यशिक्षा – ▪ हितकारी वाणी मन्तव्या। ▪ ज्येष्ठाः सम्माननीयाः। • जीवनकला – गुरूणां ज्येष्ठानां च आज्ञा पालनीया।

मणिका, अभ्यासपुस्तकम्भाग 2 समास	वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः। तत्पुरुषः – विभक्तिभेदसहितः, नञ्, उपपदः, कर्मधारयः, द्विगुः।
मणिका, भाग 2 तृतीयः पाठः किं किम् उपादेयम्	श्लोकानाम् उच्चारणाभ्यासः। श्लोकान्वयानुसारं भावार्थबोधनम्। श्लोकाधारितप्रश्नोत्तराणाम् कक्षायां परिचर्चां कृत्वा शिक्षकः गृहकार्याय अभ्यासकार्यं कर्तुम् छात्रान् प्रेरयेत् पुस्तिकां च परीक्षेत्। शिक्षकः पुस्तिकापरीक्षणानन्तरं कक्षायां सामूहिकरूपेण छात्रशः वा पाठगतविविधप्रश्नोत्तरं प्रष्टुं शक्नोति। गतिविधयः – छात्रसंसदि नैतिकताविषये परिचर्चा। नैतिकताविषयकं वाक्यं सूक्तीनां वा संग्रहणं कृत्वा श्यामपट्टे उत्तरपुस्तिकायां वा लेखिष्यन्ति। • मूल्यशिक्षा – जीवने अग्राह्यस्य त्यागेन फलं सुखकरं भवति। • जीवनकला – सत्यासत्ययोः विवेकः।
मणिका, अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 द्वितीयः अभ्यासः तथा व्याकरणवीथिः 'अव्ययपदानि'	अव्ययस्य परिचयः अव्ययपदानि – अपि, इव, उच्चैः, एव, नूनम्, पुरा, इतस्ततः, अत्र–तत्र, इदानीम्, यथा–तथा, विना, सहसा, अधुना, वृथा, शनैः, इति, कदा, उपर्युक्तानाम् अव्ययपदानां भावार्थः वाक्यप्रयोगः (प्रत्येकस्य 5 वाक्यानि) अभ्यासश्च। गतिविधियः – दैनिकजीवने सम्भाषणे लेखने च एतेषाम् अव्ययपदानां प्रयोगाय छात्राः प्रेरणीयाः। विविधस्फोरकपत्रेषु लिखितानि अव्ययपदानि एकैकशः प्रदर्श्य लघुलघुवाक्यानि वक्तुं छात्राः प्रेरणीयाः।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 'समयः'	(सामान्य–सपाद–सार्ध–पादोन) शब्देषु संख्या वक्तव्या न तु अंकेषु पूर्णसंख्यावाचकसमयः यथा – 5.00–पञ्चवादनम् सपादयुक्त संख्यावाचकसमयः– 5.15–सपादपञ्चवादनम्, सार्धयुक्तसंख्यावाचकसमयः – 5.30 सार्धपञ्चवादनम्। गतिविधयः – साक्षात् घटीं, कृत्रिमघटीं प्रदर्श्य अथवा श्यामपट्टे घटीचित्रं विलिख्य समयाभ्यासः मौखिकरूपेण लेखनेन वा भवेत्। कक्षायां गृहे वा संस्कृत–शब्देषु समयवाचकसंख्या वक्तव्या।
मणिका, भाग 2 चतुर्थः पाठः 'नास्ति त्यागसमं सुखम्'	गद्यवाचनस्य अभ्यासः, गद्यांशाधारितप्रश्नोत्तराणामभ्यासः, अभ्यासकार्यम्। नैतिकमूल्यात्मकप्रश्नाः। गतिविधयः – शिक्षकः नेत्रदानस्य (अङ्गदानस्य) महत्वं बोधयति। मूल्यशिक्षा – त्यागस्य महत्त्वम्, परोपकारः। जीवनकला – निःस्वार्थसेवाभावः।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 प्रत्ययाः	कृदन्ताः – तव्यत्, अनीयर्, तद्धिताः– मतुप्, इन्, ठक्, स्त्रीप्रत्ययः – टाप् प्रचलितानाम् उदाहरणानां लेखनाभ्यासः मौखिकाभ्यासः। छात्राः प्रत्ययानां संयोजनेन पदानि रचयन्ति तेषां वाक्येषु प्रयोगं करिष्यन्ति। गतिविधयः – स्फोरकपत्रमाध्यमेन प्रत्ययानाम् अभ्यासः।
मणिका, भाग 2 पञ्चमः पाठः अभ्यासवशगं मनः	श्लोकानां शुद्धोच्चारणस्याभ्यासः, श्लोकान्वयस्य अभ्यासः भावार्थबोधनम् श्लोकाधारितप्रश्नोत्तराणामभ्यासः,अभ्यासकार्यम् गतिविधयः – पापकर्मणि के के भावाः प्रेरयन्ति इति छात्राणां सहायतया तान्

	मनोभावान् स्फोरकपत्रे श्यामपट्टे वा लेखनीयः। मनोभावानां मनोवैज्ञानिक–रीत्या विश्लेषणम्। मूल्यशिक्षा – क्रोधः विनाशस्य कारणम्। जीवनकला – अभ्यासेन वैराग्येण च मनसः निग्रहः।
मणिका, भाग 2 षष्ठः पाठः साधुवत्तिं समाचरेत्	गद्यवाचनस्य अभ्यासः, गद्यांशाधारितप्रश्नोत्तराणामभ्यासः, अभ्यासकार्यम्। कक्षायां सामूहिकरूपेण छात्रशः वा शिक्षकः प्रश्नान् प्रक्ष्यति। मौखिकाभ्यासः कण्ठस्थीकरणञ्च। गतिविधयः – सत्कर्मणः लाभः दुष्कर्मणः हानिः च भवति इति कक्षायां चर्चां कृत्वा पृथक्–पृथक् लेखनीयानि तान् हानिलाभान्। मूल्यशिक्षा – दुष्टजनैः सह मित्रता न करणीया जीवनकला –चौर्यवृत्तिं सर्वथा परित्यज्य स्वोपार्जितधनस्य उपभोगः करणीयः।
संख्या	एकतः चतुर्पर्यन्तम् त्रिषु लिङ्गेषु वाक्यप्रयोगः अभ्यासश्च। एकतः शतपर्यन्तं संख्याज्ञानम्। मौखिकाभ्यासः लेखनाभ्यासः।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 अपठित अवबोधनम्	अस्य पुस्तकस्य सहायतया अनुच्छेदं पठित्वा तेनाधारेण एकपदेन, पूर्णवाक्येन अथवा यथानिर्देशं प्रश्नोत्तराणाभ्यासः। भाषिककार्याय तत्त्वानि वाक्ये कर्तृ–क्रियापदचयनम्, कर्तृ–क्रिया–अन्वितिः,विशेषण–विशेष्य चयनम्, सर्वनामप्रयोगः, पर्याय–विलोमपद चयनम् पाठ्यपुस्तकव्याकरणपुस्तकाधारेण उपरोक्त तत्त्वानां सामान्यपरिचयपूर्वकम् अभ्यासः। अनेन प्रकारेण अन्य अपठित–अवबोधनानाम् अभ्यासः।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 'औपचारिकं पत्रम्'	• रुग्णतायाः कारणात् अवकाशप्राप्तये प्रधानाचार्यं प्रति पत्रम्। • पुस्तकानि प्रेषयितुं प्रकाशकं प्रति पत्रम् इत्यादयः। मञ्जूषाधारितपत्रलेखनाभ्यासः।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 चित्रवर्णनम्	चित्राधारितं वर्णनम्। छात्राः चित्रं वीक्ष्य मनसि लघु–लघु वाक्यानि परिकल्पयन्ति। संस्कृतेन न्यूनातिन्यूनं पञ्च वाक्यानि लेखनीयानि। छात्राणां सहायतायाः कृते मञ्जूषायां सङ्केतपदानि प्रदत्तानि सन्ति। नेत्रहीनस्य कृते – अनुच्छेदलेखनम्।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 वाच्यपरिवर्तनम्	कर्तृवाच्यतः कर्मवाच्ये भाववाच्ये च परिवर्तनम् तथा च कर्मवाच्य–भाववाच्यतः कर्तृवाच्ये परिवर्तनम्।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2	''अशुद्धिसंशोधनम्'' वचन–लिङ्ग–पुरूष–लकारदृष्ट्या अशुद्धि–संशोधनम्।
	प्रथमसत्रस्य सम्पूर्णपाठ्यक्रस्य पुनरावृत्तिः।

द्वितीयसत्रस्य पाठ्यक्रमः अक्टूबर 2018 तः मार्च 2019 पर्यन्तम्	
विषयवस्तु	**गतिविधयः**
मणिका, भाग 2 सप्तमः पाठः 'रमणीया हि सृष्टिरेषा'	संवादशैल्या पाठस्य आदर्शवाचनम्। छात्राः पाठस्य पात्ररूपेण नाट्यं प्रस्तोष्यन्ति अथवा क्रमशः एकैकशः सर्वे छात्राः शिक्षकस्य संवादं श्रुत्वा अनुवदिष्यन्ति नाट्यांशाधातिरप्रश्नोत्तरणामभ्यासः अभ्यासकार्यम च। मूल्यशिक्षा – संघे शक्तिः। जीवनकला – स्वच्छपरिवेशे स्वस्थमनः भवति।
मणिकाअभ्यासपुस्तकम् भाग 2 तथा व्याकरणवीथिः सन्धिः	सन्धिः – परिभाषा सोदाहरणं भेदाश्च। व्यञ्जनसन्धिः – परसवर्णः, छत्वं, तुकागमः, मोऽनुस्वारः, वर्गीयप्रथमाक्षराणां तृतीयवर्णे परिवर्तनम्, प्रथमवर्णस्य पञ्चमवर्णे परिवर्तनम्। विसर्गसन्धिः – विसर्गस्य उत्वं, रत्वम्, विसर्गलोपः, विसर्गस्य स्थाने स् श् ष् उपर्युक्तसन्धीनां नियमनिर्धारणं प्रयोगः अभ्यासश्च।
मणिका, भाग 2 अष्टमः पाठः– 'तिरुक्कुरल–सूक्ति सौरभम्'	श्लोकानां शुद्धोच्चारणस्याभ्यासः, श्लोकाधारित–प्रश्नोत्तराणामभ्यासः, अभ्यासकार्यम् च। मूल्यशिक्षा – कर्तव्यबोधः जीवनकला – विद्वान् इव आचरणम्।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 समासः	वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः। द्वन्द्वः, बहुब्रीहिः, समानाधिकरणः, अव्ययीभावः – अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा।
मणिका, भाग 2 नवमः पाठः 'राष्ट्रं संरक्ष्यमेव हि'	संवादशैल्या पाठस्य वाचनम्, नाट्यांश–आधारितप्रश्नोत्तराणामभ्यासः, अभ्यासकार्यम् च। योग्यताविस्तारः – प्राचीनास्त्राणाम् आधुनिकीकरणं युद्धविज्ञानं युद्धकलां च अधिकृत्य शिक्षकः चर्चां करिष्यति। मूल्यशिक्षा – जनसंहारकभीषणास्त्राणां मानवेषु प्रयोगः सर्वथा वर्जितः। जीवनकला – प्राचीनसंस्कृते विज्ञानस्य प्रयोगः।
मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2तथा व्याकरणवीथिः 'अव्ययपदानि'	कुतः, मा, यत्, यत्र–कुत्र, सम्प्रति, यदा–कदा, यावत्, श्वः, ह्यः, बहिः, कदापि, किमर्थम्। उपर्युक्तानाम् अव्ययपदानां भावार्थः वाक्यप्रयोगः (प्रत्येकस्य 5 वाक्यानि) अभ्यासश्च। गतिविधियः – दैनिकजीवने सम्भाषणे लेखने च एतेषाम् अव्ययपदानां प्रयोगाय छात्राः प्रेरणीयाः। विविधस्फोरकपत्रेषु लिखितानि अव्ययपदानि एकैकशः प्रदर्श्य लघुलघुवाक्यानि वक्तुं छात्राः प्रेरणीयाः।
मणिका, भाग 2 दशमः पाठः 'सुस्वागतम् भो! अरुणाचलेऽस्मिन्'	संवादशैल्या पाठस्य वाचनम्, संवादाधारित–प्रश्नोत्तराणामभ्यासः, अभ्यासकार्यम् च। गतिविधयः – अरुणाचलप्रदेशस्य मानचित्रं प्रदर्श्य तेन माध्यमेन अस्य प्रदेशस्य भौगोलिक–ऐतिहासिकमहत्त्वं प्रदर्शनीयम्। मूल्यशिक्षा – विद्यालयपक्षतः शैक्षिकभ्रमणं आवश्यकम्। जीवनकला – प्रमुखभारतीयपर्वणां दर्शनीयस्थलानां च ज्ञानम्।

मणिका अभ्यासपुस्तकम् भाग 2 तथा व्याकरणवीथिः प्रत्ययाः	कृदन्ताः – शतृ, शानच् तद्धिताः– त्व, तल् स्त्रीप्रत्यय– ङीप् मणिका अभ्यासपुस्तकम् व्याकरणवीथिः इत्यनयोः पुस्तकयोः आधारेण प्रचलितानाम् उदाहरणानां लेखनाभ्यासः मौखिकाभ्यासः। छात्राः प्रत्ययानां संयोजनेन पदानि रचयन्ति तेषां वाक्येषु प्रयोगं करिष्यन्ति। गतिविधयः – स्फोरकपत्रमाध्यमेन प्रत्ययानाम् अभ्यासः।
मणिका भाग 2 एकादशः पाठः 'कालोऽहम्	गद्यांशस्य शुद्धोच्चारणाभ्यासः, गद्यांशाधारित–प्रश्नोत्तराणामभ्यासः,अभ्यासकार्यम्। गतिविधयः– घटीं प्रदर्श्य दिनचर्या वक्तव्या, अवस्थाभेदेन करणीयानि कार्याणि वक्तव्यानि। मूल्यशिक्षा – कालः सर्वशक्तिमान् भवति। जीवनकला – हिन्दूपंचांगस्य सामान्यज्ञानम्।
मणिकाअभ्यासपुस्तकम् भाग 2 'अनौपचारिकं पत्रम्'	• स्वभगिन्याः ज्येष्ठभ्रातुः वा विवाहे आमन्त्रयितुं स्वमित्रं प्रति पत्रम्। • पितरौ प्रति परीक्षायाः परिणामसूचकं पत्रम् इत्यादयः। मञ्जूषाधारितपत्रलेखनाभ्यासः।
	प्रथमसत्रस्य द्वितीयसत्रस्य च सम्पूर्णपाठ्यक्रमस्य पुनरावृत्तिः।